

10. Rubynshteyn S.L. Chelovek y myr /Serhey Leonydovych Rubynshteyn. – M.: DyrektMedya, 2008. – 360 c.
11. Frankl V.Э. Chelovek v poyskakh smysla /V. Frankl. – M.: Prohress, 1990. – 368s.
12. Fromm Э. Chelovek dlya sebya. Yssledovanye psykholohycheskykh problem etyky /Эрык Fromm; Perevod s anhlyyskoho L.A. Chernыshevoy. – Mynsk: Kollehyum, 1992 . – 253 s.

Bolotnikova I.V. Acmeological basics of personal self-fulfilment. The content of the article is the essential analysis of the problem of self-fulfillment of the individual. This publication presents the definition of the phenomenon of self-expression and self-realization as a factors in its self-fulfillment; investigated individual characteristics and procedural characteristics of the individual, which enable it to determine the dynamics of self-improvement and self-fulfillment.

Keywords: self-fulfillment of personality; self-realization of personality; self-expression of personality; self-realization of personality; personal growth.

УДК 159.923.2

Гуменюк Г.В.

ФЕНОМЕН САМОЗДІЙСНЕННЯ У ВИМІРІ АКМЕОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛУ

Гуменюк Г.В. Феномен самоздійснення у вимірі акмеологічного розвитку професіоналу. Розглянуто проблему становлення фахівця як професіоналу в умовах сучасної реальності, зокрема вимоги, які висувуються до його фахового рівня. Підкреслено, що одним із дієвих шляхів підвищення професіоналізму сучасного фахівця є формування такого психолого-акмеологічного феномену, як самоздійснення. Окреслено проблемне поле теоретичного аналізу феномена самоздійснення з позиції суб'єктного підходу. Наведено визначення життєвому і професійному самоздійсненню. Здійснено аналіз теоретичних поглядів щодо проблеми самоздійснення у контексті акмеогенезу. Представлено теоретичне узагальнення щодо сутності феномена самоздійснення і споріднених йому понять, що дозволяє не лише визначити його місце і роль в єдиній системі внутрішніх закономірностей професійного розвитку (у формі – саморозвитку), а й відобразити професійну динаміку з різних «координат» професійного становлення (по «вертикалі» і по «горизонталі»). Зазначено пріоритетне завдання щодо організації супроводу професійної діяльності.

Ключові слова: фахівець, професіоналізм, суб'єкт, професійний саморозвиток, акмеологічний розвиток, самовизначення, самореалізація, самоактуалізація.

Гуменюк Г.В. Феномен самоосуществления в измерении акмеологического развития профессионала. Рассмотрена проблема становления специалиста как профессионала в условиях современной реальности, в частности требования, которые предъявляются к его профессиональному уровню. Подчёркнуто, что одним из эффективных путей повышения профессионализма современного специалиста есть формирование такого психолого-акмеологического феномена как самоосуществление. Очерчено проблемное поле теоретического анализа с позиции субъектного подхода. Представлено определение жизненного и профессионального самоосуществления. Проанализированы существующие теоретические позиции относительно проблемы самоосуществления в контексте акмеогенеза. Сделано теоретическое обобщение сущности феномена самоосуществления и смежных ему понятий, что позволяет определить не только его место и роль в единой системе внутренних закономерностей профессионального развития (в форме – саморазвития), но и отобразить професіона-

льтною динаміку в різних «координатах» професійного становлення (по «вертикалі» і по «горизонтали»). Сформульовано пріоритетне завдання при організації супроводження професійної діяльності.

Ключевые слова: професіонал, професіоналізм, суб'єкт, професіональне саморозвиття, акмеологічне розвиття, самоопределення, самореалізація, самоактуалізація.

Постановка проблеми. Численні дослідження і практика переконливо засвідчують, що у процесі досягнення вершин професіоналізму провідними виступають суб'єктні вимоги. Це обумовлено запитом сучасного суспільства на ініціативних, самостійно мислячих і дієвих фахівців, які не лише здатні адаптуватися до наявних ситуацій, але й змінювати їх у відповідності з соціальними та професійними завданнями, активно перетворювати дійсність і себе в ній. Однією з умов ефективної діяльності, неперервного саморозвиття й самовдосконалення в обраній професії є формування такого психолого-акмеологічного феномену, як самоздійснення, що спрямовує людину на реалізацію трансцендентного бажання свого найповнішого втілення в активному діянні.

Вивчення феномена самоздійснення – одного з сутнісних якостей суб'єкта життєдіяльності, розкриття його змістовних характеристик дозволить виявити закономірності та принципи сходження особистості до вершин професіоналізму, зрозуміти механізм розвитку особистості як професіонала.

Вихідні передумови. Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив констатувати, що проблема самоздійснення людини запитано в усіх сферах соціальної практики. Дослідники, які займаються проблематикою самоздійснення (К.О. Абульханова-Славська, А.І. Алонцева, Е.В. Галажинський, В.А. Крайчинська, Л.О. Користильова, І.О. Логінова, О.А. Лукіна, Т.М. Титаренко, С.Д. Максименко, К.О. Черемних та ін.), визнають її полідисциплінарний характер, оскільки вивчається вона різними галузями науки: філософією, соціологією, психологією, педагогікою. Це, у свою чергу, підтверджує актуальність вказаної проблеми як для науки, так і практики.

Найчастіше психологами феномен самоздійснення людини розглядається у зв'язку з проблемами мотивації, самореалізації, самоактуалізації і досягненням кожною особистістю свого «акме» (давньогрецьке акме – вершина, вища точка).

Проблеми самоактуалізації, самореалізації найбільш глибоко розроблені у межах гуманістичної психології (Ш. Бюлер, А. Маслоу, К. Роджерс). Однак вивчення різних аспектів цього феномена залишається не лише прерогативою вчених гуманістичної психології. У психологічній літературі проблема самоздійснення представлена значною кількістю праць, які умовно можна поділити на два підходи. Перший підхід розглядає даний феномен через призму інших психічних утворень: самоактуалізації (А. Маслоу, Є.І. Ісаєв, В.І. Слободчиков, Е. Shostrom); саморозвиття (К. Роджерс); самореалізації (К.О. Абульханова-Славська, Л.О. Користильова, Е.В. Галажинський, І.П. Маноха, Ф. Перлз). Другий підхід розглядає самоздійснення в якості предмета самостійного вивчення (К. Горні, К. Гольдштейн, Ш. Бюлер, І.О. Логінова, Т.М. Титаренко, С.Д. Максименко, В.А. Крайчинська, К.О. Черемних, О.А. Лукіна).

Щодо досліджень проблематики професійного розвитку людини, то психологічним проблемам становлення людини як професіонала присвячено значну увагу (В.О. Бодров, Є.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, А.К. Маркова, Г.В. Ложкін, О.М. Кокун, Е.О. Помиткін та ін.). Серед них, розробляються питання розвитку працівника як суб'єкта праці (К.О. Абульханова-Славська, С.О. Дружилов, В.І. Осьодло); її конкурентоспроможності та подолання психологічних бар'єрів професійного розвитку (Л.Г. Дика, Л.М. Мітіна, Є.П. Єрмолаєва); надійності та продуктивної напруженості (Г.Ю. Крилова, Ю.В. Постилякова). У роботах В.І. Ковальова, М.І. Магури, Т.Д. Марцинковської, М.С. Пряжнікова, Ф. Херцберда та інших розкрито роль мотивації у формуванні готовності суб'єкта до реалізації себе у професійній діяльності, у змінах його мотиваційної структури тощо.

Акмеологічні основи розвитку і саморозвитку особистості представлені у дослідженнях Б.Г. Ананьєва, А.О. Деркач, З.С. Карпенко, О.О. Коростильова, Є.Є. Вахромова, О.О. Бодальова, відповідно до яких розвиток (у формі саморозвитку) у професії розглядається як найважливіший онтологічний та методологічний принцип. Проте, місце і значення самоздійснення як сутнісної ознаки суб'єкта праці у координатах акмеогенезу представлені недостатньо.

Мета статті полягає у розкритті і з'ясуванні місця та ролі самоздійснення людини як суб'єкта праці при сходженні її до вершин фахової майстерності.

Виклад основного матеріалу. Сучасна психологічна наука, яка знаходиться на етапі входження у постнекласичний період свого розвитку розглядає людину як відкриту, саморозвивальну та самоорганізовану систему, що неодмінно залучає в орбіту психологічних досліджень вивчення цілої низки проблем, розв'язання яких не може бути здійснено поза антропологічного розуміння сутності людини, поза розумінням того, що складає «живу» цілісність особистості. Можливо тому категорія суб'єкта та проблеми його розвитку (у формі саморозвитку) та самоздійснення набули наразі нового осмислення з огляду нових умов реальності.

Сучасна реальність диктує свої вимоги, одна з яких – це перебування суспільства у постійно змінюваному середовищі. Зміни, які відбуваються, охоплюють усі сфери життєдіяльності людини. З одного боку, соціально-економічна диференціація суспільства призводить до підсилення індивідуалізації життя, збільшення конкуренції й атомізації суспільства. Зменшення ролі та жорсткості соціальних зв'язків людини створюють великий простір для прояву її індивідуальності. У той же час, незалежність породжує проблему, пов'язану зі зростанням власної відповідальності за розвиток і досягнення як особистого, так і професійного характеру. З іншого боку, потреба стати особистістю і здійснювати соціально значущу діяльність вимагає високих інтелектуальних здібностей, освітнього рівня, а також володіти якостями, які сьогодні диктує реальність. А саме: бути здатним приймати рішення і прогнозувати наслідки, вміти самостійно мислити і діяти, не лише адаптуючись до наявних обставин, але і змінювати їх з урахуванням нової ситуації; не лише адекватно оцінювати зовнішні і внут-

рішні зміни, які відбуваються, але й перетворювати себе і свою діяльність відповідно до них.

Враховуючи реалії сьогодення, українське суспільство знаходиться в активному пошуці нових парадигм світопізнання (зокрема психологічного), у центрі якої має стати людина та її життєдіяльність. Саме людина є суб'єктом творення себе і соціального простору життя. Наслідком цього пошуку стало звернення дослідників до розроблення суб'єктного підходу, який дозволяє наблизитися до ідеалу вивчення «людини, що розвивається у світі, який розвивається» (О.Г. Асмолов). Концептуальні положення зазначеного підходу дають можливість вивчати суб'єктність як активно-перетворювальну сутність людини, з її включеністю у світ, де «самостійна ініціація активності» людини визначає масштаб як самої активності, так і життєвих завдань, які розв'язуються під час самоздійснення.

Загальновідомим є факт, що і світ, і людина змінюються (самозмінюються) лише тоді, коли знаходяться у процесі самотворення. Потреба у саморозвитку і самоздійсненні визначають *рух* людини як суб'єкта, що наділений певними властивостями, можливостями і серед них – здатністю до особливої активності, прагненням творити, перетворювати, конструктивно діяти, вибудовуючи соціальний світ і себе у ньому. Акти активності суб'єкта сутнісно вивільняють, актуалізують можливості людини, спонукають її до постійного виходу за межі наявної ситуації. Результатом такого виходу – зміна і ситуації, і людини, яка в ній знаходиться. У такий спосіб змінюючи, розширюючи межі власних досягнень, людина перетворюється на активного суб'єкта діяльності і водночас реалізовує свою потребу у самоздійсненні. Лише здійснюючи себе в особистісно та соціально значимій діяльності, людина стає суб'єктом справжньої соціальної дії, досягаючи вершин життя, «акме» як умови переходу до «нового» себе (мова йде про зміни, які ведуть до самовдосконалення).

Розширення меж власних можливостей і досягнень є ніщо інше, як розширення життєво-професійного простору людини, яке в ході онтогенезу і професіогенезу набуває нових вимірів таким чином, що становлення простору життя складає основу для зростання суб'єктності людини, яка дозволяє їй самостійно знаходити у світі (зокрема, у світі професій) те поле докладання власних зусиль, яке відповідає її зростаючим можливостям.

У світлі вищевикладеного можна вважати, що феномен самоздійснення у життєво-професійному просторі виступає як такий, що «сам собі прокладаючий шлях», в основі якого лежить саморозвиток як провідний механізм переходу можливості у дійсність. Лише під таким кутом зору розкривається глибинна сутність самоздійснення.

Досвід учених всього світу незаперечно переконує, що найкращий спосіб описати та визначити сутність будь-якого поняття, – це звернутися до семантики слів як основного джерела наших знань про зміст тих чи інших понять. Спробуємо це зробити.

Так, у Словнику української мови (в 11-ти томах) наводиться наступне тлумачення само-: 1) вказує на скерованість дії суб'єкта на самого себе; 2) вка-

зує на здійснення чогось без стороннього впливу, без будь-якої допомоги, тобто самостійно; 3) вказує на те, що щось відбувається автоматично або приводиться у рух механізм [18; с. 28].

У тому ж Словнику, «здійснення» означає: 1) «запровадження, втілення у життя, ставати дійсним, реальним; 2) виконуватися, проводитися (про роботу, дію, процес)» [19; с. 541].

Виходячи з вищенаведеного, можна стверджувати, що використовуючи спосіб складання двох слів, а отже і двох значень, утворилося нове слово з наступним семантичним смислом: самоздійснення означає внутрішню тенденцію розвитку себе, так би мовити сутнісне самовиконання, яке властиве кожній людині та, яке передбачає наявність продуктивної активності. При цьому активність у процесі руху до істинної сутності людини має продукуватися виключно нею самою. Іншими словами, здійснити себе, досягнути бажаних цілей, необхідних результатів, успіху може лише сама людина.

Отже, самоздійснення можна розглядати як неперервний ланцюг дій, кожна з яких може здійснюватися тим чи іншим способом на основі вільного їх вибору людиною. При цьому воно може детермінуватися як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, які актуалізують потенційний зміст можливостей людини, що дозволяє їй створювати дещо нове у зовнішньому та внутрішньому світах, тим самим розширювати сферу свого потенційного. Ось чому в кожному окресленому вчинку, дії, акті життєдіяльності і життєтворчості людини самоздійснення знаходить свої сутнісні характеристики та примножує їх у життєвому просторі.

Цілком очевидно, що прагнення до самоздійснення є не лише природним, а й закономірним і необхідним проявом життя, як і прагнення досягти вершин розвитку, які особливо рельєфно проявляються, перш за все, у професійній діяльності, якій людина присвячує більшу частину свого життя. Враховуючи це, у психологічній літературі розрізняють: самоздійснення, яке спрямоване на особистісне зростання, на пошук і розуміння смислу власного життя, називають життєвим. Натомість, самоздійснення, яке спрямоване на професійне зростання, на пошук і розкриття власного смислу в обраній професії – професійним.

У межах даного дослідження *професійне самоздійснення* тлумачиться нами як одна з найважливіших форм життєвого самоздійснення; як одночасно суб'єктно детермінований процес та результат реалізації особистістю наявних потенцій і новоутворень, які зумовлені потужним прагненням досягти вершин реалізації себе в обраній професійній діяльності.

Цілком очевидним є дискусійний характер аналізу поняття «професійне самоздійснення», який пов'язаний з наявною нечіткістю меж між здавалося б рядоположними з ним поняттями, таким як «професійний саморозвиток», «професійне самовизначення», «професійна самореалізація», «професійна самоактуалізація». Здійснений аналіз теоретичних поглядів на проблему самоздійснення в контексті акмеогенезу дозволяє констатувати, що поняття «самоздійснення» є інтегральним щодо вищенаведених понять. Підтвердженням цій думці є позиція К.В. Четошнікової, яка зазначає, що проблема самоздійснення «зосередилася на

вивченні процесів самореалізації, самоактуалізації, самодетермінації, самовизначення». Дослідниця стверджує, що «всі ці процеси взаємопов'язані тим, що вони розкривають окремі аспекти і грані процесу самоздійснення [20]. Розглянемо кожне поняття більш детально.

Усі автори, без винятку, які займаються вивченням проблематики самоздійснення, в один голос стверджують, що важливою характеристикою самоздійснення виступає *активність* самої людини, а саме цілеспрямована суб'єктна психічна активність, яка співвідноситься з конкретною діяльністю, порівнюється з нею і на основі якої визначається вектор подальших дій за двома паралельно функціонуючими напрямками: перший напрям – спрямованість дій на розгортання й удосконалення значимих для особистості якостей, формування нових властивостей тощо; другий, – пов'язаний з вибором, продукуванням психологічних засобів для досягнення поставленої мети.

У зазначеному контексті дослідники висловлюють спільну думку про те, що слід виокремлювати в активності дві її форми: адаптацію як пристосування до середовища й самоздійснення. О.М. Леонт'єв зазначав, що особистість як «спеціальне людське утворення ... не може бути виведено лише з пристосувальної діяльності». С.Л. Рубінштейн також виокремлював самоздійснення (як здійснення себе і своєї сутності) і протиставляв його адаптивному існуванню [1].

Описуючи феномен самоздійснення, К.О. Абульханова-Славська також використовує поняття активність. «Активність – це спосіб реалізації потреб у діяльності, спілкуванні, самовираженні, самоздійсненні особистості у формах життя» [1, с. 151]. Дослідниця зазначає, що активність особистості не лише забезпечує системну організацію суб'єкта, а й спосіб його зв'язку з дійсністю за рахунок структурування своєї діяльності, визначення її завдань, їхню послідовність в узгодженні зовнішніх подій діяльності зі своїми зусиллями [2].

Інтенсивність докладання людиною зусиль, спрямованість на досягнення цілі, її включеність у працю є однією з сутнісних ознак зрілості людини як суб'єкта своєї праці. Виявлена власна активність людини в діяльності відображає її активну позицію в професії, її здатність бути ініціатором перетворень як у самій професійній діяльності, так і себе в останній. Власне тому, суб'єктну активність розглядають як одну з базових умов розвитку (у формі саморозвитку) особистості, яка «відкриває дорогу в пізнання навколишнього світу, самопізнання, самовиховання й самовдосконалення, чинником і способом самопрезентації, реалізації суб'єктом свого ества і розкриття суб'єктного потенціалу» [13, с. 63]

Професійний саморозвиток – найчастіше тлумачать як особливу форму професійного розвитку, як прояв саморуху, спонтанійності, творчості та визначається як процес прогресивної зміни особистості, який детермінований професійною діяльністю, соціальним середовищем та власною активністю людини (Є.Ф. Зеєр, 1997; Ю.П. Повар'юков, 1991; О.Р. Фонарьов, 1997). Ці прогресивні зміни пов'язані з набуттям індивідом психічних новоутворень у власній діяльній активності. Виникнення цих новоутворень і означає перехід на наступний рівень професіоналізму. Л.С. Виготський писав про це так: «Лише тоді,

коли особистість оволодіває тією чи іншою формою поведінки, вона піднімається на вищу сходинку» [4, с. 226].

І.О. Логінова [10] у процесі аналізу понять «саморозвиток» і «самоздійснення» відмічає, що поняття «самоздійснення» вміщує процесуально-змістовний аспект, який не зводиться до «розвитку» як до появи «незворотніх новоутворень», проте розкривається через «становлення», - за О.Ф. Лосевим, є такою формою розвитку, «коли з простого кількісного назрівання виникають усе нові й нові якості, незрозумілі, якщо попереднє кількісне назрівання розуміти лише абстрактно кількісно» [11, с. 176]. Розглядаючи під таким кутом зору, становлення є безперервний процес змін, в якому самоздійснення як сформульований в якості мети результат завдає напрям саморозвитку в цілому. На нашу думку, самоздійснення у професії слід розглядати як мету ідеалу професійного розвитку, яка згодом стає своєрідною формою виразу змісту діяльності (активності) людини. Якщо керуватись такою логікою, то ці два поняття пов'язані між собою як «загальне – часткове», «мета – спосіб», «зміст – форма».

Професійне самовизначення – це усвідомлення себе, своїх інтересів, прагнень; визначення свого власного існування, свого місця у житті, суспільстві, професії тощо, а також суттєвим моментом самовизначення є усвідомлення людиною того, що вона може (своїх можливостей, нахилів, здібностей). У цьому підході чітко прослідковується ідея С.Л. Рубінштейна, яка полягала у: «потрібно – хочу – можу» [15]. За таких міркувань особистість виступає як активний суб'єкт діяльності, який усвідомив певну необхідність і свої можливості. Власне співвіднесеність вказаних елементів між собою і характер переживання особистістю цього процесу виступають справжнім регулятором її вчинків та поведінки, визначаючи зміст, інтенсивність, цілеспрямованість та рівень виконання нею діяльності. Відповідно до цього самовизначення особистості буде виступати не лише як усвідомлення себе в якості суб'єкта, здатного створювати предмети, виконувати професійні обов'язки, але й факту самого здійснення цієї діяльності. Важливим стає не лише те, що вона робить, але й заради чого це здійснюється – усвідомлення смислу своєї життєдіяльності.

Тому, розглядаючи самовизначення під таким кутом зору, його можна вважати однією з граней самоздійснення, що дозволяє не лише усвідомлювати свій вибір професії, але й вибір і побудову особистістю свого професійного плану, вибір професії як проектування людиною свого професійного життєвого шляху, в якому «поступово виникають «нові можливості» [8, 9].

Отже, професійне самовизначення має означати усвідомлену позицію особистості щодо моделі професійного життєвого шляху, цілісний процес оволодіння суб'єктом професійно важливих знань та вмінь відповідно до поставленої мети, в якій вона «творює себе, самореалізується і самостверджується» [17].

Професійне самореалізація – це переважно свідомий, цілеспрямований процес розкриття власного потенціалу й предметнення сутнісних сил особистості в її різноманітній практичній діяльності. Науковці, які займаються дослідженнями цієї проблеми акцентують увагу на тенденції розуміння людини як суб'єкта-творця власного життєвого шляху, який прагне до реалізації свого потенціалу.

Ними підкреслюється, що в основі феноменології самореалізації лежить універсальна особистісна здатність до вияву, розкриття й опредметнення своїх сутнісних сил. Власне цим обумовлюється те, що поняття «самореалізація» не виступає синонімом поняттю «самоздійснення». Основна відмінність між ними полягає у тому, що самореалізація являє собою опредметнення наявних сутнісних сил людини, де мотиваційною основою виступають прагнення людини транслювати свою особистість. Натомість, самоздійснення передбачає і реалізацію наявного, і розвиток новоутворених потенцій, при цьому стимулом виступає прагнення особистості до вершини реалізації себе у навколишньому світі, у світі професії, але обов'язково у напрямку зростаючої ускладненості. Цим обґрунтовується доцільність розгляду самореалізації лише як однієї з грані самоздійснення, одного зі способів його функціонування.

Професійна самоактуалізація – прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку власних особистісних можливостей у сфері професійної діяльності. Згідно з поглядами А. Маслоу, самоактуалізація – це бажання стати всім, чим можливо; потреба у самовдосконаленні, в реалізації свого потенціалу. Автор зазначає, що неперервне «прагнення людини до самовтілення і самоздійснення визначає самоактуалізацію» [12, с. 90]. Здійснюючи опис особистості, що самоактуалізується, він характеризує її як таку, яка здійснює свої «можливості» і «покликання», яка пізнає себе і прагне «до внутрішньої синергії» [12, с. 49].

К. Роджерс самоактуалізацію вважав певною силою, яка змушує людину розвиватися на самих різних рівнях – від оволодіння моторними навичками до вищих творчих злетів. Натомість, потяг до самоздійснення він вважав частиною базисного прагнення особистості до актуалізації. Самоактуалізація, на його думку, – це «прагнення індивіда розвиватися в напрямку все більшої складності, самодостатності, зрілості, компетентності» і саме самоактуалізація виступає основним мотивом поведінки людини [14].

В. Франкл розглядав самоздійснення як втілення смислу, натомість, самоактуалізацію як поточний продукт цього процесу. На його думку, лише здійснюючи смисл, людина здійснює себе.

Таким чином, ми схильні розглядати самоактуалізацію як мотиваційний процес для реалізації дій, спрямованих на досягнення мети – актуалізацію потенціалів особистості, тобто переведення їх з потенційного стану в актуальний. Співзвучні цим поглядам позиція К.Л. Зайцева, який стверджує, що термін «самоактуалізація не є аналогічним терміну самоздійсненню в силу того, що у понятті самоактуалізація підкреслюється лише розкриття внутрішніх потенцій людини, а у терміні самоздійснення підкреслюється характер людського буття як постійно народженого знову. Відмінним є те, що при самоздійсненні потенції не актуалізуються, а вперше створюються [7, с.83].

Проведений аналіз вище перерахованих понять, дає всі підстави не вважати їх синонімічними, проте спорідненими, які знаходяться у складній взаємообумовленості в якості основних, постійно утворювальних складових, які несуть результативність та вихідний зміст процесуальності професійного розвит-

ку. Вони з різних аспектів відбивають активно-перетворювальну сутність людини як суб'єкта діяльності. Все, що здійснює людина у просторі свого життя і діяльності – пізнання, дію, перетворення себе, виступає умовою, процесом і результатом її розвитку (у формі саморозвитку). Розвиватись означає, насамперед, готовність, здатність людини залишати актуальний рівень свого розвитку і просуватись далі до іншого, якого на даний момент не існує, але який особистість прагне досягти. Так, формується суб'єктна цінність саморозвитку з його наростаючою цілеспрямованістю досягти вершинності, акме. Високий рівень суб'єктної активності дозволяє осмислювати процес професійного саморозвитку як цінність проявляти свою сутність (самість) шляхом створення умов для самовдосконалення і самоздійснення у ході професійної діяльності. Ефективність саморозвитку як чинника досягнення акме і самоздійснення обумовлена з одного боку, силою власної ініціації активності людини (самоактуалізації), а з іншого – вибором нею певного способу самоздійснення (самовираження, самовизначення, самореалізації, самотрансценденції) [5].

Акцентуючи увагу на розгляді феномена самоздійснення в умовах професійної діяльності, у контексті якої він розуміється як цілеспрямований рух людини до досягнення вершин професоналізму – акме, доречним буде вивчати його не лише у просторі професійного розвитку (у формі саморозвитку), а й у вимірі акмеологічного розвитку. Безсумнівно, це лише поглибить й розширить багатомірну сутність даного феномена.

Зазначимо, що до недавнього часу термін «акмеологічний розвиток» вживався у науковому обігу вкрай рідко, а уявлення про його сутність практично не були сформовані. Целеспрямоване теоретико-методологічне дослідження проблеми акмеологічного розвитку почалось у 2007 році, з моменту виходу публікації «Розвиток в акмеології і акмеологічний розвиток в структурі онтогенеза» А.О. Деркач та Е.В. Сайко у журналі «Мир психології». Науковці обґрунтовано представили своє бачення акмеологічного розвитку як процесу реалізації накопичувального в індивідуальному, особистісному і суб'єктному розвитку потенціалу у багаплановій активній творчій діяльності, яка в своєму інтегрованому вигляді виступає як процес самореалізації, і в ході якої людина представляє себе соціуму як дієвого суб'єкта [6, с. 54]. В якості основ акмеологічного розвитку та його необхідних компонентів виступають саморозвиток і самореалізація, які забезпечують реалізацію суб'єктної позиції індивіда та його потреб, можливостей і здібностей досягти акме як вершини самоздійснення.

Висновки і перспективи досліджень. Приведене теоретичне узагальнення щодо сутності феномену самоздійснення і споріднених йому понять не лише визначає його місце і роль в єдиній системі внутрішніх закономірностей професійного розвитку, а й відображає професійну динаміку з різних «координат» (як по «вертикалі», так і по «горизонталі») професійного становлення, метаметою якого є суб'єкт, здатний самостійно, якісно і своєчасно здійснювати професійні функції з оптимальними психофізіологічними витратами.

Слід зазначити, що наукові пошуки акмеологічного вектору розвитку самоздійснення характеризуються перш за все тим, що визначальним чинником

«руху» людини в професіогенезі та водночас одним з структуроутворювальних механізмів цього процесу первісно виступає саморозвиток. Результатом саморозвитку як провідного механізму професійного самоздійснення виступає, з одного боку, підвищення рівня суб'єктності людини, її здібностей і потреб у самопізнанні, самовизначенні, самореалізації, самоактуалізації, а з іншого – створення системи акмеологічних ресурсів і формування на їхній основі особистісного потенціалу як умови і передумови повноцінного здійснення фахівця у професійній діяльності. Сформована система акмеологічних ресурсів і особистісний потенціал не лише забезпечують продуктивність такої діяльності, але і розвиваються в ній.

У зв'язку з цим, пріоритетним завданням у рамках організації супроводу професійної діяльності має стати формування суб'єктних феноменів – внутрішніх, психолого-акмеологічних механізмів, забезпечуючих ефективність акмеологічного розвитку і становлення професіоналізму, а також забезпечення продуктивних – самовизначення і самореалізації, як потужних способів самоздійснення на шляху до досягнення вершин фахової майстерності.

Список використаних джерел

1. Абульханова К.А. Время личности и время жизни / К.А. Абульханова, Т.Н. Березина. – СПб: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Абульханова К.О. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології / К.О. Абульханова // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За аг. ред. В.О. Татенко. – К.: Либідь, 2006. – С. 37-51.
3. Вавилов В.А., Галактионов А.И. Професіогенез: поняття і поход / В.А. Вавилов, А.И. Галактионов // Проблемы инженерной психологии: Материалы VII Всесоюз. Конференции по инженерной психологии. – Л., 1990.
4. Выготский Л.С. История развития высших психических функций: Собр.соч. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3. – 366 с.
5. Гуменюк Г.В. Психологічний простір професійного самоздійснення особистості як предмет дослідження / Г.В. Гуменюк // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол.: С.Д. Максименко (гол. ред.), М.Л.А. Чапа (заст. гол. ред.), Ю.Т. Рождественський та ін.]. – К., 2014. – Т. XVI. – част. 1,2. – С. 299-310.с
6. Деркач А.А., Сайко Э.В. Развитие в акмеологии и акмеологическое развитие в структуре онтогенеза / А.А. Деркач, Э.В. Сайко // Мир психологии, 2007. – № 2. – С.43-55.
7. Зайцев К.Л. Совместное самоосуществление как условие объективности познания человеческого бытия: Дис. на соис. уч. ст. ... к. филолософ. н. – Барнаул, 2007. – 158 с.
8. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 400 с.

9. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. – 512 с.
10. Логинова И.О. Жизненное самоосуществление человека: системно-антропологический контекст: Автореф. ... дис. д.психол.н. – Томск, 2010. – 41 с.
11. Лосев А.Ф. Диалектика мифа / А.Ф. Лосев // Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1981. – С. 21-185.
12. Маслоу А.Г. Мотивация и личность [Текст] / А.Г. Маслоу. – СПб.: Эвразия, 1999. – 478 с.
13. Осьодло В.І. Психологія професійного становлення офіцера: [монографія] / В.І. Осьодло. – К.: ПП «Золоті ворота», 2012. – 463 с.
14. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р. Роджерс; Пер. с англ. М.М. Исениной. – М.: «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
15. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб: Питер, 2003. – 713 с.
16. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн // Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1976. – 338 с.
17. Сафин В.Ф. Роль самооценки в осознании студентами как субъектами педагогической деятельности / В.Ф. Сафин // Формирование личности учителя в системе учебно-воспитательного процесса в педагогическом институте. – М., 1988. – С. 104-106.
18. Словник української мови: в 11-ти томах / За ред. І.С. Назарова, О.П. Петровської та ін. – Т. 9. – К., Наукова думка, 1978.
19. Словник української мови: в 11-ти томах / За ред. Г.М. Гнатюк, Т.К. Черторизької та ін. – Т. 3. – К., Наукова думка, 1978.
20. Четошнікова Е.В., Мельнікова Ю.А. Проблема решения жизненных задач в процессе самоосуществления человека / Е.В. Четошнікова, Ю.А. Мельнікова // Вестник ТГУ «Педагогика и психология», 2010. – № 334. – с. 147-152.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Abul'hanova K.A. Vremja lichnosti i vremja zhizni / K.A. Abul'hanova, T.N. Berezina. – SPb: Aletejja, 2001. – 304 s.
2. Abul'hanova K.O. Metodologichne znachennja kategorii sub'ekta dlja suchasnoï psihologii / K.O. Abul'hanova // Ljudina. Sub'ekt. Vchinok: Filosofov'ko-psihologichni studii / Za ag. red. V.O. Tatenko. – K.: Libid', 2006. – S. 37-51.
3. Vavilov V.A., Galaktionov A.I. Professioenez: ponjatie i pohod / V.A. Vavilov, A.I. Galaktionov // Problemy inzhenernoj psihologii: Materialy VII Vsesojuz. Konferencii po inzhenernoj psihologii. – L., 1990.
4. Vygotskij L.S. Istorija razvitija vysshih psihicheskikh funkcij: Sobr.soch. – M.: Pedagogika, 1983. – T. 3. – 366 s.
5. Gumenjuk G.V. Psihologichniy prostir profesijnogo samozdijsnennja osobistosti jak predmet doslidzhennja / G.V. Gumenjuk // Problemi zagal'noï ta pedagogichnoï psihologii: zb. nauk. prac' Institutu psihologii im. G.S. Kostjuka

- NAPN Ukraïni / [red. kol.: S.D. Maksimenko (gol. red.), M-L.A. Chepa (zast. gol. red.), Ju.T. Rozhdestvens'kij ta in.]. – K., 2014. – T. XVI. – chast. 1,2. – S. 299-310.e
6. Derkach A.A., Sajko Je.V. Razvitie v akmeologii i akmeologicheskoe razvitie v strukture ontogeneza / A.A. Derkach, Je.V. Sajko // Mir psihologii, 2007. – № 2. – S.43-55.
  7. Zajcev K.L. Sovmestnoe samoosushhestvlenie kak uslovie ob#ektivnosti poznaniya chelovecheskogo bytija: Dis. na sois. uch. st. ... k.filorsof. n. – Barnaul, 2007. – 158 s.
  8. Klimov E.A. Psihologija professionala / E.A. Klimov. – M.: Izd-vo «Institut prakticheskoy psihologii»; Voronezh: NPO «MODJeK», 1996. – 400 s.
  9. Klimov E.A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija / E.A. Klimov. – Rostov-na-Donu: Izd-vo «Feniks», 1996. – 512 s.
  10. Loginova I.O. Zhiznennoe samoosushhestvlenie cheloveka: sistemno-antropologicheskij kontekst: Avtoref. ...dis. d.psihol.n. – Tomsk, 2010. – 41 s.
  11. Losev A.F. Dialektika mifa / A.F. Losev // Filosofija. Mifologija. Kul'tura. – M.: Politizdat, 1981. – S. 21-185.
  12. Maslou A.G. Motivacija i lichnost' [Tekst] / A.G. Maslou. – SPb.: Jevrazija, 1999. – 478 s.
  13. Os'odlo V.I. Psihologija profesijnogo stanovlennja oficera: [monografija] / V.I. Os'odlo. – K.: PP «Zoloti vorota», 2012. – 463 s.
  14. Rodzhers K.R. Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka / K.R. Rodzhers; Per. s angl. M.M. Iseninoj. – M.: «Progress», «Univers», 1994. – 480 s.
  15. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshej psihologii / S.L. Rubinshtejn. – SPb: Piter, 2003. – 713 s.
  16. Rubinshtejn S.L. Chelovek i mir / S.L. Rubinshtejn // Problemy obshej psihologii. – M.: Pedagogika, 1976. – 338 s.
  17. Safin V.F. Rol' samoocenki v osoznanii studentami kak sub#ektami pedagogicheskoy dejatel'nosti / V.F. Safin // Formirovanie lichnosti uchitelja v sisteme uchebno-vospitatel'nogo processa v pedagogicheskom institute. – M., 1988. – S. 104-106.
  18. Slovník ukraïns'koï movi: v 11-ti tomah / Za red. I.S. Nazarova, O.P. Petrovs'koï ta in. – T. 9. – K., Naukova dumka, 1978.
  19. Slovník ukraïns'koï movi: v 11-ti tomah / Za red. G.M. Gnatjuk, T.K. Chertoriz'koï ta in. – T. 3. – K., Naukova dumka, 1978.
  20. Chetoshnikova E.V., Mel'nikova Ju.A. Problema reshenija zhiznennyh zadach v processe samoosushhestvlenija cheloveka / E.V. Chetoshnikova, Ju.A. Mel'nikova // Vestnik TGU «Pedagogika i psihologija», 2010. – № 334. – s. 147-152.

Humenyuk G.V. The “self-fulfilment” phenomenon in the terms of acmeology of professional development. The article discusses the issue of person’s formation as a professional in today's reality, including the requirements as for his/her professional level; the prospects to examine professional formation and high professional result achievement as processes of acmeological and professional personal development are shown. The article emphasizes that one of the most effective

ways to improve professionalism of modern skilled people is to form such a psychological and acmeological phenomenon as self-fulfilment. It outlines the problematic field for theoretical analysis of the “self-fulfilment” phenomenon with the subjective approach perspective. Life and professional self-fulfilment is defined. Theoretical views on self-fulfilment in the acmeology context are analysed. The article presents the theoretical generalizations about the nature of the “self-fulfilment” phenomenon and related concepts that allows the author to define its role and place in the unified system of internal objective laws of professional development (in the form of self-development) and to describe the professional dynamics in different "coordinates" of professional development (vertically and horizontally). The article notes that the foreground job within the organizational support of professional activities is focusing on formation of the subjective phenomena – internal, psychological acmeological mechanisms providing effective acmeological development and professional formation as well as productive self-determination and self-realization as a way towards reaching of the heights of professional excellence.

Keywords: skilled person, agent, professional self-development, acmeological development, self-determination, self-fulfilment, self-actualization.

УДК: 159.938

Дзвоник Г.П.

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ В ПРОФЕСІЙНОМУ САМОЗДІЙСНЕННІ ФАХІВЦЯ

Дзвоник Г.П. Роль емоційної стійкості в професійному самоздійсненні фахівця. В статті розглядається феномен емоційної стійкості як важливий чинник суб'єктного розвитку фахівця та як передумова його успішного професійного самоздійснення. Наша увага до вивчення емоційної стійкості професіонала є цілком зрозумілою, адже виникнення більшості професійних проблем пов'язана з фактором людини, з її недостатньою стійкістю до емоційних впливів професійного середовища, що спричиняють виникнення несприятливих функціональних станів, зокрема, емоційного напруження. Емоційна стійкість вважається одним із найважливіших чинників життєдіяльності людини й забезпечення ефективності її професійної діяльності.

Ключові слова: емоційна стійкість, професійне самоздійснення фахівця, професійна діяльність.

Дзвоник Г.П. Роль эмоциональной устойчивости в профессиональном самоосуществлении специалиста. В статье рассматривается феномен эмоциональной устойчивости как важный фактор субъективного развития специалиста и предпосылка его успешного профессионального самоосуществления. Наше внимание к изучению эмоциональной устойчивости профессионала является полностью понятной, так как большинство профессиональных проблем связаны с человеческим фактором, с его недостаточной устойчивостью к эмоциональным влияниям профессиональной среды, которая вызывает возникновение неблагоприятных функциональных состояний, в том числе эмоциональной напряженности. Эмоциональная устойчивость считается одним из самых важных факторов обеспечивающая жизнедеятельности человека и обеспечения эффективности его профессиональной деятельности.

Ключевые слова: эмоциональная устойчивость, профессиональное самоосуществление специалиста, профессиональная деятельность.

Постановка проблеми. В сучасних умовах соціально-економічного перетворення в суспільстві виникає глибока зацікавленість у всебічному вивченні особистості професіонала як психологічного феномена і можливості прогнозу-

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 16. – 196 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Чепелева**.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смутьсон М.Л.**, дійсний НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: **Кружева Т.В.** (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; **Клименко В.В.** доктор психол. наук, професор; **Корніяка О.М.** доктор психол. наук, ст.н.с.; **Малхазов О.Р.** доктор психол. наук, професор; **Завадська Т.В.** канд. біол. наук, ст.н.с.; **Савченко Т.Л.** мол.н.с (відповідальний секретар тому).

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 10 від 27.10.2016 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2016 р.)*

З М І С Т

<i>Болотнікова І.В.</i> Акмеологічні основи особистісного самоздійснення...	3
<i>Гуменюк Г.В.</i> Феномен самоздійснення у вимірі акмеологічного розвитку професіоналу.....	12
<i>Дзвоник Г.П.</i> Роль емоційної стійкості в професійному самоздійсненні фахівця.....	24
<i>Дубчак Г. М.</i> Порівняльний аналіз навчального стресу у студентів вищих та середніх навчальних закладів.....	30
<i>Завадська Т.В.</i> Психологічні особливості складових професійного самоздійснення вихователів дошкільних закладів.....	39
<i>Івашкевич Е.З.</i> Моделі соціальних репрезентацій в парадигмі дослідження соціального інтелекту педагога.....	49
<i>Каплуненко Я.Ю.</i> Особистісні чинники соціального інтелекту у фахівців соціономічного профілю.....	58
<i>Кокун О.М.</i> Чинники професійного самоздійснення особистості (статеві особливості).....	74
<i>Корніяка О.М.</i> Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи.....	82
<i>Кружєва Т.В.</i> Індивідуальні особливості мотиваційних компонентів в професійному самоздійсненні вчених-дослідників.....	93
<i>Лахтадир О.В.</i> Психологічна характеристика комунікативної компетентності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту: факторний аналіз.....	100
<i>Литвинчук Л. М.</i> Основні підходи до вивчення проблеми наркотичної залежності.....	109
<i>Панасенко Н.М.</i> Вплив криз професійного розвитку на професійне самоздійснення вчителя.....	117
<i>Панасенко Н.М., Войтович М.В.</i> Психологічні особливості подолання особистістю життєвих криз.....	126
<i>Пилипенко Н.М.</i> Психологічні захисти та самоствавлення особистості.....	136
<i>Савченко Т.Л.</i> Психологічне сприяння психофізіологічному забезпеченню професійного самоздійснення фахівця в умовах соціально-економічних перетворень.....	144
<i>Сердюк Л.З., Шамич О.М.</i> Психологічні основи самореалізації особистості	150
<i>Удод М.О.</i> Концептуальні основи психологічного відбору працівників служби екстреної медичної допомоги та медицини катастроф	157
<i>Ходос О.С.</i> Стрес, тривога та агресія, як небажані складові адаптаційного процесу для військовослужбовців.....	167
<i>Шелестова О. В.</i> Особливості протікання розладів адаптації у різних вікових та соціальних групах.....	176
<i>Шульга В.В.</i> Взаємозв'язок рівня шкільної тривожності і адаптації школярів.....	184
Відомості про авторів.....	191

CONTENTS

<i>Bolotnikova I.V.</i> Acmeological basics of personal self-fulfilment.....	3
<i>Humenyuk H.V.</i> The “self-fulfilment” phenomenon in the terms of acmeology of professional development.....	12
<i>Dzvonyk G. P.</i> The place of emotional stability in professional self-realization of a specialist.....	24
<i>Dubchak H.M.</i> Comparative analysis of the educational stress of University and vocational schools students.....	30
<i>Zavadaska T.V.</i> Psychology features of professional self-realization constituent of preschool tutors.	39
<i>Ivashkevych E.Z.</i> Models of social representations in the paradigm of researches of social intellect of a teacher.....	49
<i>Kaplunenko Y.Y.</i> Personal factors of Social Intelligence development among specialists of socioeconomic profile.....	58
<i>Kokun O.M.</i> Factors of personal professional self-fulfillment (gender characteristics).	74
<i>Korniyaka O.M.</i> Communicative competence as a determining factor of university teacher’s professional self-fulfilment.....	82
<i>Krujeva T.V.</i> Індивідуальні особливості мотиваційних компонентів в професійному самоздійсненні вчених-дослідників.....	93
<i>Lakhtadyr O.V.</i> Psychological characteristics of communicative competence of future specialist in physical culture and sports: factor analysis.	100
<i>Litvinchuk L.M.</i> the Main approaches to the study of the problem of drug addiction	109
<i>Panasenko N.M.</i> The impact of crises of professional development for professional self-fulfilment teacher.....	117
<i>Panasenko N.M., Voytovich M.V.</i> Psychological characteristics of overcoming the life crises by the personality.....	126
<i>Pylypenko N.M.</i> Psychological protection and self attitude to personality.....	136
<i>Savchenko T.L.</i> Psychological assistance psychophysiological provision of professional self-realization in a professional context of social and economic transformation.....	144
<i>Serdiuk L.Z., Shamykh O.M.</i> Psychological foundations of personal self-realization.....	150
<i>Udod M.O.</i> Conceptual bases of occupational selection of first medical aid and medicine of catastrophes service workers.....	157
<i>Hodos A.S.</i> Stress, anxiety and aggression as unwanted components of the adaptation process for military personnel.....	167
<i>Shelestova O.V.</i> Features of flowing of adaptation's disorders are in the different age-related and social groups.....	176
<i>Shulga V.V.</i> The relationship level of school anxiety and adapt student-ing.....	184
About Authors	191